

II. ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

Από τους προϊστορικούς χρόνους έως και το Μ. Αλέξανδρο

2. Η αρχαία Ελλάδα (από το 1100 ως το 323 π.Χ.)

2.3. Κλασική εποχή (480-323 π.Χ.)

Πρόσθετα παραθέματα / πηγές

► Η συμμαχία της Δήλου - Αθηναϊκή συμμαχία:

Παράθεμα 1

Η Συμμαχία της Δήλου

«Στη συνέχεια, όταν η πόλη αναθάρρησε και είχαν συγκεντρωθεί πολλά χρήματα, ο Αριστείδης συμβούλευε τους Αθηναίους να επιβάλουν την ηγεμονία τους και να φύγουν από τα χωράφια για να ζήσουν στην πόλη γιατί θα υπήρχε τροφή για όλους, και για τους στρατιώτες, και για τους φρουρούς, και για όσους ασχολούνταν με τα κοινά - έτσι θα διατηρούσαν την ηγεμονία τους. Πείστηκαν, και ανέλαβαν την αρχηγία των συμμάχων, στους οποίους φέρονταν δεσποτικά, εκτός από τους κατοίκους της Χίου, της Λέσβου και της Σάμου (αυτούς τους είχαν για φύλακες της ηγεμονίας τους, αφήνοντάς τους να διατηρήσουν τα πολιτεύματά τους και την εξουσία τους σε όσους ήδη εξουσίαζαν). Υπήρχε αφθονία τροφής για το λαό, όπως είχε προβλέψει ο Αριστείδης. Διότι οι περισσότεροι από είκοσι χιλιάδες άντρες τρέφονταν από τους φόρους και τα τέλη των συμμάχων. Έξι χιλιάδες ήταν οι δικαστές, χίλιοι εξακόσιοι οι τοξότες, χίλιοι διακόσιοι οι ιππείς, πεντακόσιοι οι βουλευτές, πεντακόσιοι οι φρουροί των νεωρίων, πενήντα οι φρουροί της πόλης, περίπου επτακόσιοι οι διάφοροι άρχοντες της πόλης, περίπου επτακόσιοι οι άρχοντες εκτός της πόλης επιπλέον, όταν αργότερα άρχισε ξανά ο πόλεμος, υπήρχαν δυνάμεις χιλιάδες οπλίτες, είκοσι πλοία για τη φύλαξη των ακτών, και άλλα πλοία που έφερναν τους φόρους, με δύο χιλιάδες άντρες οι οποίοι κληρώνονταν. Επίσης υπήρχε το πρυτανείο, τα ορφανά και οι δεσμοφύλακες. Όλοι αυτοί λοιπόν συντηρούνταν από το κοινό ταμείο».

Αριστοτέλης, Αθηναίων Πολιτεία, XXIV από το βιβλίο της Claude Mosse
Οι θεσμοί στην κλασική Ελλάδα, μτφρ. Μαρία Παπαηλιάδη.

Ερώτηση:

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και το παράθεμα 1, να αναφερθείτε στα οφέλη που αποκόμισαν οι Αθηναίοι από τη συμμαχία της Δήλου, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη.

► Η εποχή του Περικλή:

Παράθεμα 1

«Ο Περικλής πρώτος έδωσε μισθό στους δικαστές για να συναγωνιστεί τον Κίμωνα που ήταν πλούσιος και ξόδευε για το λαό... Μερικοί τον κατηγορούν ότι από τότε χειροτέρεψε η κατάσταση επειδή παρευρισκόταν στην κλήρωση όποιος τύχαινε και όχι οι ευκατάστατοι. Άρχισαν επίσης να χρηματίζονται οι δικαστές και πρώτος έδωσε το παράδειγμα ο Άνυτος μετά τη στρατηγία του στην Πύλο. Όταν

κατηγορήθηκε από μερικούς ότι έχασε την Πύλο, δωροδόκησε το δικαστήριο και αθωώθηκε...».

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία*, 27.

Παράθεμα 2

«...αλλά το εξής πες μου ακόμη - αν λέγεται ότι οι Αθηναίοι έγιναν καλύτεροι εξαιτίας του Περικλή ή, ακριβώς το αντίθετο, ότι δηλαδή διεφθάρησαν από εκείνον- διότι εγώ, τουλάχιστον, αυτά ακούω, ότι δηλαδή ο Περικλής έκανε τους Αθηναίους οκνηρούς, δειλούς, φλύαρους και άπληστους, διότι πρώτος εισήγαγε την πληρωμή μισθών στους πολίτες για τις υπηρεσίες που προσφέρουν στην πόλη...».

Πλάτωνος, *Γοργίας*, 515 θ.

Παράθεμα 3

Στην κωμωδία του Αριστοφάνη «Σφήκες», ο Βδελυκλέων καταβάλλει ιδιαίτερη προσπάθεια προκειμένου να γλιτώσει τον πατέρα του, Φιλοκλέωνα, από τη μανία που είχε να δικάζει.

«Βδε: Πατέρα να χαρείς, σ' εμένα πείσου.

Φιλ: Σ' ό,τι αγαπάς, εκτός μονάχα σε ένα.

Βδε: Και ποιο είναι αυτό;

Φιλ: Μην πεις να μη δικάζω. Αυτό πριν γίνει, ο Άδης θα το κρίνει.

Βδε: Αλλ' αν αυτό τόση χαρά σου δίνει, αντί να τρέχεις έξω, του σπιτιού σου δικάζε τους ανθρώπους εδώ μέσα.

Φιλ: Σάχλες! Πάνω σε τι;

Βδε: Μα πάνω στα ίδια που γίνονται εκεί κάτω. Η οικονόμα κρυφάνοιξε την πόρτα; Ένα και μόνο θα της ορίσεις πρόστιμο - σαν τι άλλο κάνεις δα κι εκεί πέρα κάθε τόσο; Πιο λογικά εδώ κιόλας. Ξημερώνει λιακάδα; Ηλιαστής στον ήλιο θα είσαι. Χιονίζει; Θα δικάζεις πλάι στο τζάκι. Βρέχει; Θα μπαίνεις μέσα. Θεσμοθέτης κανείς στην καγκελόπορτα μπροστά σου, και μεσημέρι να 'βγεις, δε θα κλείνει».

Αριστοφάνους, *Σφήκες*, στ. 760-775,
μτφρ. Θ. Σταύρου, εκδ. Εστία, Αθήνα 1967, σ. 235.

Παράθεμα 4

«Βλέπυρος: Εσύ από πού έρχεσαι;

Χρέμης: Από τη συνέλευση.

Βλ: Τελείωσε κιόλας;

Χρ: Ναι, πρωί-πρωί...

Βλ: Πήρες τριώβολο;

Χρ: Μακάρι να το 'παιρνα.

Μα πήγα αργά και, μα το Δία, δεν τρέπομαι
κανέναν άλλον εξόν από την τσέπη μου.

Βλ: Για ποιο λόγο;

Χρ: Είχε πολύ κόσμος...

γι' αυτό δεν πήρα το τριώβολο εγώ κι άλλοι πολλοί.

Βλ: Ούτε κι εγώ θα το πάρω αν πάω;

Χρ: Από πού; Δεν θα το 'παιρνες ούτε κι αν πήγαινες
όταν για δεύτερη φορά λαλούσαν τα κοκόρια».

Αριστοφάνους, *Εκκλησιάζουσai*, στ. 376-391.

Παράθεμα 5

«Ο δικαστικός μισθός έχει μακρινή καταγωγή: ήδη στην ομηρική πόλη οι γέροντες έβάζαν τους αντίδικους να καταθέσουν μικρά κομμάτια χρυσού, ως αμοιβή της διαιτησίας που ζήτησαν, και αργότερα οι «δωροφάγοι» που κυριαρχούσαν στη Βοιωτία δεν απέδιδαν δικαιοσύνη χωρίς αντάλλαγμα. Γιατί η δημοκρατία θα έκανε διαφορετικά, όταν η θυσία μιας χαμένης ημέρας ήταν πιο βαριά για τους απλούς ανθρώπους; Το ύψος του μισθού, στο κάτω κάτω, ήταν πολύ μικρό: την εποχή που καθιερώθηκε στην Αθήνα και που αντιστοιχούσε σε δύο οβολούς, στην Αλικαρνασσό ήταν ένα ημίεκτον, που άξιζε επτά φορές περισσότερο. Το τρίβολο των εκκλησιαστικών, ακόμη περισσότερο η δραχμή ξεσήκωσε πολλές κριτικές. Στην αρχαιότητα, τη δημοκρατία την κατηγορούσαν οι εχθροί της ότι έκανε το πλήθος οκνηρό, φλύαρο και άπληστο· πολλοί νεότεροι έχουν εκφέρει την ίδια γνώμη. Σ' αυτές τις κριτικές η απάντηση είναι εύκολη. Είδαμε ποιοι υλικοί και ηθικοί λόγοι δικαιολογούν το θεσμό: έπρεπε να εξασφαλίζει στους λιγότερο εύπορους πολίτες την απαραίτητη οικονομική άνεση, ώστε να μετέχουν στην πολιτική ζωή. Θα ήταν όμως αξιοκατάκριτο τέχνασμα, αν είχε καταστρέψει οικονομικά το κράτος. Αλλά οι οικονομικές επιπτώσεις δεν ήταν τόσο σοβαρές. Σε εποχή που ο ημερήσιος μισθός ενός εργάτη ήταν μιάμιση δραχμή, το τριώβολο ήταν απλώς μια μικρή αποζημίωση. Δεν δινόταν άλλωστε σε όλους τους πολίτες: ένα προκαθορισμένο κονδύλι του προϋπολογισμού κατανεμόταν ανάμεσα στις συνεδριάσεις του χρόνου, και το ποσό που προοριζόταν για κάθε συνεδρίαση καθόριζε και τον αριθμό των κερμάτων που θα μοιράζονταν σε όσους έφταναν πρώτοι. Για να πάρει κανείς τριώβολο, έπρεπε να είναι εκεί από πολύ νωρίς, από το «δεύτερο λάλημα του πετεινού», και να περιμένει ως το τέλος της συνεδρίας, για να αλλάξει το κέρμα με χρήματα. Κοντολογίς, με λίγα έξοδα επιτεύχθηκαν μεγάλα αποτελέσματα. Αλλά, όσο και αν ο εκκλησιαστικός μισθός δεν αξίζει τις κατηγορίες που διατυπώθηκαν εναντίον του, εξακολουθεί να παραμένει αξιόλογη ένδειξη για την αλλαγή που έγινε τον 4ο αιώνα στα ήθη και στο δημόσιο πνεύμα. Δεν είναι πια η εποχή όπου ο πολίτης αφιερωνόταν στην πόλη, χωρίς άλλο κέρδος από την ικανοποίηση που παρέχει η εκτέλεση του καθήκοντος και η συνειδηση ότι συμβάλλει στο κοινό καλό. Τώρα η πόλη πρέπει να καταλάβει ότι δεν μπορεί να υπάρχει παρά ενόσω φροντίζει πρώτα για τα συμφέροντα των ιδιωτών που ασχολούνταν μ' αυτήν: για να πετύχει από τους πολίτες τη συνδρομή που χρειάζεται, πρέπει να πληρώσει».

G. Glotz, *Η Ελληνική «πόλις Ι»*, σ. 260, 341.

Ερωτήσεις:

Αφού μελετήσετε τα παραθέματα 1, 2, 3, 4 και 5:

- α.** Να κρίνετε τις απόψεις του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη σχετικά με τις συνέπειες καθιέρωσης του «δικαστικού» μισθού από τον Περικλή.
- β.** Να σχολιάσετε τον τρόπο με τον οποίο ο Αριστοφάνης αντιμετώπισε στις κωμωδίες του τον «εκκλησιαστικό» μισθό και τη δικομανία των ηλιαστών.

Παράθεμα 6

Τι είναι δημοκρατία

«Το πολίτευμα που έχουμε δεν επιδιώκει να μιμηθεί τους νόμους των άλλων, αλλά πιο πολύ εμείς οι ίδιοι είμαστε παράδειγμα σε μερικούς παρά μιμητές άλλων. Και ως προς το όνομα, επειδή η εξουσία δε βρίσκεται στα χέρια των ολιγαρχικών, αλλά του δήμου, έχει ονομασθεί δημοκρατία».

Θουκυδίδου, *Ιστορία*, Β, 37, 1 (μτφρ. Ι. Θ. Κακριδή).

Ερώτηση:

Τι είναι η δημοκρατία, σύμφωνα με τον Περικλή, όπως παραθέτει τη σκέψη του ο Θουκυδίδης;

Παράθεμα 7

Ο θεσμός της μισθοφορίας

«Ο Θουκυδίδης χαρακτηρίζει αριστοκρατικό κατά κάποιον τρόπο το καθεστώς του Περικλή, και μόνο κατ' όνομα δημοκρατία, αφού στην πραγματικότητα την εξουσία είχε ο πρώτος άντρας· πολλοί άλλοι ιστορικοί λένε ότι από αυτόν ο λαός συνήθισε - κακώς- στους κλήρους, τα θεωρικά και τους μισθούς, και λόγω αυτού του τρόπου διακυβέρνησης στράφηκε στην πολυτέλεια και την ακολασία, ενώ ως τότε ήταν συνετός και εργατικός. Τα ίδια τα γεγονότα δείχνουν την αιτία αυτής της μεταβολής. Στην αρχή, όπως έχει ήδη ειπωθεί, ο Περικλής θέλοντας να αντισταθμίσει τη δόξα του Κίμωνα, κολάκευε το λαό για να τον κερδίσει. Δεν είχε όμως πλούτο και χρήματα, με τα οποία ο Κίμων αναλάμβανε το καθημερινό γεύμα των φτωχών Αθηναίων και έντυνε τους ηλικιωμένους. Ο Κίμων επίσης είχε βγάλει τους φράχτες από τα κτήματά του, για να μπορεί όποιος θέλει να παίρνει λαχανικά. Έτσι, ο Περικλής, βλέποντας ότι ο αντίπαλός του υπερτερούσε, στράφηκε στη διανομή του δημόσιου χρήματος, όπως τον συμβούλευε ο Δαμωνίδης από την Οίη· έτσι εξιστορεί τα πράγματα ο Αριστοτέλης. Και σύντομα, έχοντας πάρει με το μέρος του το λαό με τα θεωρικά, τους δικαστικούς μισθούς και τις υπόλοιπες μισθοφορίες και χορηγίες, τον μεταχειριζόταν όπως ήθελε εναντίον της Βουλής του Αρείου Πάγου, στην οποία ο ίδιος δεν ήταν μέλος, αφού ποτέ δεν είχε κληρωθεί άρχοντας, ούτε θεσμοθέτης, ούτε βασιλιάς, ούτε πολέμαρχος. Διότι τα αξιώματα αυτά ήταν κληρωτά από πολύ παλιά, και με αυτά, όσοι περνούσαν με επιτυχία τη δοκιμασία, γίνονταν μέλη του Αρείου Πάγου. Όταν ο Περικλής έγινε ισχυρός, παρακίνησε το λαό σε εξεγέρσεις κατά της Βουλής του Αρείου Πάγου, η οποία έτσι, με τη βοήθεια και του Εφιάλτη, έχασε τις περισσότερες δικαστικές της δικαιοδοσίες, ενώ ο Κίμων οστρακίστηκε ως φιλολάκων και εχθρός του λαού».

Πλούταρχος, Περικλής, 9, από το βιβλίο της Claude Mosse
Οι θεσμοί στην κλασική Ελλάδα, μτφρ. Μαρία Παπαηλιάδη.

Ερώτηση:

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και το παράθεμα 7, να αναφερθείτε στα μέτρα του Περικλή που συνέβαλαν στην ενδυνάμωση των δημοκρατικών θεσμών.

Παράθεμα 8

Η θέση των μετοίκων

«Οι μέτοικοι ήταν μη πολίτες που «άλλαξαν κατοικία» (αυτή είναι η κυριολεκτική σημασία του όρου μέτοικοι), παίρνοντας επίσημη άδεια παραμονής στο άστυ. Φυσικά, οποιοσδήποτε ξένος έμπορος ήταν ελεύθερος να μεταφέρει φορτίο εμπορευμάτων στο λιμάνι του Πειραιά, πληρώνοντας τα κανονικά λιμενικά τέλη, και να εξάγει από την Αθήνα οτιδήποτε έπαιρνε σε αντάλλαγμα. Η διαφοροποίηση των μετοίκων έγκειται στο ότι ήταν επίσημα καταχωρισμένοι ως μόνιμοι κάτοικοι της Αθήνας ή του Πειραιά. Με την καταχώρισή τους αυτή δεν αποκτούσαν κανένα

πολιτικό δικαίωμα. Δεν είχαν ψήφο στην Εκκλησία του Δήμου ούτε δικαίωμα γαιοκτησίας, όπως είχαν οι πολίτες, εκτός αν τους δινόταν ειδική άδεια - στα δικαστήρια δεν μπορούσαν να εμφανιστούν οι ίδιοι, αλλά έπρεπε να αντιπροσωπεύονται από κάποιον πολίτη. Πλήρωναν έναν ετήσιο φόρο, όχι ιδιαίτερα επαχθή, είχαν υποχρέωση στρατιωτικής θητείας, αν και ίσως τις περισσότερες φορές υπηρετούσαν ως εφεδρικοί στην άμυνα της πόλης».

A. Andrewes, *Αρχαία Ελληνική Κοινωνία*.

Ερώτηση:

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και το παραπάνω απόσπασμα, να αναφερθείτε στις διαφορές ως προς τα δικαιώματα ανάμεσα σε ένα μέτοικο και έναν Αθηναίο πολίτη.

► Ο Φίλιππος Β΄ και η ένωση των Ελλήνων:

Παράθεμα 1

Το συνέδριο της Κορίνθου

«Όταν ο Φρύνιχος ήταν άρχοντας στην Αθήνα [...] ο βασιλιάς Φίλιππος, έχοντας πάρει θάρρος από τη νίκη στη Χαιρώνεια και από τον τρόπο που είχε προκαλέσει στις λαμπρότερες πόλεις, θέλησε να γίνει κύριος ολόκληρης της Ελλάδας. Πρώτα άφησε να διαδοθεί η φήμη ότι ήθελε να κάνει πόλεμο στον Πέρση βασιλιά, για να πάρει εκδίκηση για τους Έλληνες για τις ιεροσυλίες που είχαν διαπράξει οι βάρβαροι στους ναούς των Ελλήνων· αυτό του προσέφερε την εκτίμηση των Ελλήνων. Τόσο στις δημόσιες εμφανίσεις του όσο και στις ιδιωτικές του συναντήσεις εμφανιζόταν γεμάτος γλυκύτητα και καλοσύνη προς όλους. Πρότεινε σε κάθε πόλη να κάνει μαζί του διάσκεψη με θέμα τα κοινά τους προβλήματα. Η διάσκεψη αυτή έγινε στην Κόρινθο, και εκεί ο Φίλιππος πρότεινε να κηρύξουν πόλεμο στο Μεγάλο Βασιλιά, πράγμα που γέννησε μεγάλες ελπίδες σε όλους τους παρευρισκόμενους. Οι Έλληνες εμπιστεύτηκαν στο Φίλιππο την ηγεμονία της Ελλάδας· έχοντας αποκτήσει απεριόριστη εξουσία, προετοίμασε με μεγάλη φροντίδα την εκστρατεία του εναντίον του Βασιλιά· συγχρόνως όρισε με πόσα στρατεύματα θα έπρεπε να συμβάλει η κάθε πόλη στην εκστρατεία».

Διόδωρος, XVI, 89,

Από το βιβλίο της Claude Mosse, *Οι θεσμοί στην κλασική Ελλάδα*,
μτφρ. Μαρία Παπαηλιάδη, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2000, σ. 193.

Ερώτηση:

Με βάση το παράθεμα 1 και τις ιστορικές σας γνώσεις, να καταγράψετε τις προτάσεις του Φιλίππου στο συνέδριο των ελληνικών πόλεων στην Κόρινθο καθώς και τον τρόπο αντιμετώπισής τους.

► Το έργο του Μ. Αλεξάνδρου:

Παράθεμα 1

Το πολιτισμικό έργο του Αλέξανδρου

«Ο Αλέξανδρος, όταν έφθασε στην Τροία, θυσίασε προς τιμή της Αθηνάς, της προστάτισας της πόλης και αφιέρωσε την πανοπλία του στο ναό. Πήρε δε από εκεί μερικά από τα ιερά όπλα που σώζονταν από την εποχή του Τρωικού πολέμου. Και λέγουν ότι οι υπασπιστές του κρατούσαν αυτά τα όπλα μπροστά του σ' όλες τις

μάχες... Και ο ίδιος ο Αλέξανδρος στεφάνωσε τον τάφο του Αχιλλέα... Και όπως λέγεται μακάρισε τον ήρωα, επειδή του έτυχε να έχει τον Όμηρο ως υμνητή του και να διατηρηθεί η μνήμη του στους αιώνες».

Αρριανός, *Αλεξάνδρου Ανάβασις*, 1, 11,7-12,1.

Ερώτηση:

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και το παράθεμα 1, να αναφερθείτε στο ρόλο που διαδραματίζει η ελληνική παιδεία στο έργο του Μ. Αλέξανδρου.

Παράθεμα 2

Οι ηγετικές ικανότητες του Αλέξανδρου

«Μια προσεκτική εξέταση των πράξεων του Αλέξανδρου δείχνει ότι προσπάθησε μόνο να συνενώσει στην κυριαρχία της αυτοκρατορίας δύο λαούς (και κυρίως δύο αριστοκρατίες), τους Μακεδόνες και τους Ιρανοί. Ένα τέτοιο σχέδιο παραμένει ιδιαίτερα τολμηρό: ακόμα κι αν η ένταξη μη Μακεδόνων μεταξύ των εταίρων (σημ. Μακεδόνες αριστοκράτες) είναι προγενέστεροι του Αλέξανδρου, και οι γάμοι ανάμεσα σε Πέρσες και μη Πέρσες μαρτυρούνται και στην περσική αυτοκρατορία, ο Αλέξανδρος όμως αναπτύσσει αυτές τις δύο πρακτικές με πολύ γοργό ρυθμό, χωρίς να διστάζει να τις επιβάλλει σε απρόθυμους υπηκόους. Η ιδέα να διοικήσει την αυτοκρατορία του με μια μεικτή τάξη αποτελεί εξαίρεση στην ιστορία».

Pierre Carlier, *Ο ελληνικός κόσμος τον 4ο π.Χ. αιώνα μέχρι το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, μτφρ. Μ. Στεφάνου.

Ερώτηση:

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και το παράθεμα 2, να αναφερθείτε στο πολιτικό σχέδιο που ήθελε να εφαρμόσει ο Αλέξανδρος.

► Ο πολιτισμός:

Παράθεμα 1

Ο Ξενοφών στον «Οικονομικό» του λέγει:

«Οι ταπεινές μονότονες χειρωνακτικές εργασίες έχουν κακή φήμη στις πολιτισμένες κοινωνίες και όχι άδικα. Διότι είναι η καταστροφή του σώματος όλων όσων ασχολούνται με αυτές, εργατών και επιστατών, που είναι υποχρεωμένοι να παραμένουν σε στάση καθισμένου ανθρώπου ή στο σκοτάδι, ή να γονατίζουν ολόκληρες μέρες μπροστά στο καμίνι. Παράλληλη με τον φυσικό εκνευρισμό επέρχεται η εξασθένηση της ψυχής, ενώ ο χρόνος που απαιτούν αυτές οι ταπεινές μηχανικές εργασίες από εκείνους που ασχολούνται με αυτές, δεν τους αφήνει τον καιρό να αφοσιωθούν στις απαιτήσεις της φιλίας και της πολιτείας».

Ξενοφών, *Οικονομικός*, Δ, 2.

Ερωτήσεις:

Αφού μελετήσετε προσεκτικά το παραπάνω κείμενο και όσα σχετικά αναφέρει το σχολικό σας εγχειρίδιο:

α. Να αναφέρετε ποιοι ήταν εκείνοι που ανέλαβαν σταδιακά τις περισσότερες χειρωνακτικές ή μισθωτές εργασίες στην αρχαία Αθήνα.

β. Να εξηγήσετε γιατί συνέβη αυτό.

γ. Να συσχετίσετε τις απόψεις αυτές με ανάλογες αντιλήψεις άλλων εποχών.